

Anadolu'da İlk Esnaf Teşkilatı

Muhammet Kemaloğlu

TRT Genel Müdürlüğü

muhammetkemaloglu@gmail.com

Özet

Türk Fütüvvet teşkilatı (Ahilik) Müslüman Türk Milletinin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik hayatının şekillenmesinde önemli rollere sahip olmuş bir teşkilatın adıdır. XIII. yüzyıldan itibaren yaklaşık 500 yıl Anadolu'da etkili olmuş bir teşkilattir. Ahlaki, askeri ve siyasal alanların dışında, özellikle sosyal ve ekonomik alanlarda oldukça etkili olan bu teşkilat; günümüzdeki sosyal güvenlik kuruluşları, esnaf ve sanatkâr teşekkülleri, kooperatifçilik, sendikacılık, belediyeçilik ve bütün bunların ötesinde iş ahlakını şekillendiren bir kurum olarak önemli işlevler görmüştür. Türk kültür tarihinde son derece önemli bir yere sahip olan Ahilik, kuruluşundan itibaren bütün gücünü başta gençler olmak üzere özellikle sanat erbabı bir örgüt etrafında toplayarak onları manevi ve ahlaki yönden eğitmeye ve yükseltmeye yönelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, XIII. Yüzyıl, İş Ahlakı, Türk Kültür Tarihi, Teşkilat

ABSTRACT

Organization Of The Presence Of The First Trades In Anatolia

Turkish Futuvva organization (Ahi) Muslim Turkish Nation socio-cultural and socio-economic life have had important roles in shaping the name of an organization. XIII. century onwards, have been influential in Anatolia, an organization of about 500 years. Moral, military, and political fields, except that the organization is very effective especially in the social and economic fields, the current social security organizations, artisans and craftsmen enterprises, cooperatives, trade unions, civic and business ethics shaped above all as an institution has gained important functions. Which has an important place in the history of Turkish culture Ahi, especially young people, including all the power of the board from flour art connoisseur, especially spiritual and moral aspects of an organization to educate and raise them gathered around the led.

Key Words: Ahi, XIII. Century, Business Ethics, Turkish Cultural History, Organization

Giriş

Ahiler, orta sınıf dediğimiz, toplumun serbest meslek sahipleri ile kalabalık esnaf zümresini bünyesinde toplayan bir sosyal dilimdir (Gülensoy, 2004: 451-452; Çağatay,

1974: 51-52; Güllülü, 1977: 18; Köprülü, 1993: 212-213; Özköse, 1950: 6; Bayram, 1991: 3-4-6; Taeschner, 1953: 3-32; Köprülü, 1338/1922: 188-221; Kemaloğlu, 2012: 72-85). Esnaf zümresinin başta gelen mesleği "**debbağlık** (dokumacılık; ilk kuruluşta dokumacılık ve dericilik (debbağlık) geçerli iş olduğundan Ahi Evren ilk olarak debbağlık loncasını kurarak loncanın şeyhi olmuştur. Bkz. Çetintaş, M., **Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu ile Söyleşi**, Türk Dil Kurumu, Ağustos, 2004) ve "**kirişçilik**" idi. Memleketin sathına yayılmış olan büyük şehirlerden başka, küçük şehirlerdeki ve köylerde bulunan esnafı da içinde toplayan ve kasabalardaki esnafı da bünyesinde cem eden Ahilik, meslekî, dinî ve tasavvufî sistem ve ilkeleri ile memlekette asayişî temin eden, icabında şehirlerin savunmasına karışan hazır bir kuvvetti (özellikle Türkiye Selçukluları zamanında). İktidar ile halk arasında denge kuvveti idi (Köprülü, 1993: 387; İnalçık, 2002: 491-492; İbn Battuta Seyahatnamesi, 1971: 7; Gökbel, 2004: 149-163; Günay, 2004: 163-187; Koca, 2004: 297-313; Akpınar, 2004: 43-61; Çakmak, 2004: 249-260; Güzel, 2004: 519-525).

Ahî Evran tarafından, XIII. asırda kurulan ve meslekî bir hüviyete sahip olan Ahîlik, Anadolu'da meslekî eğitimin, sanat eserlerinin ve kültürel hayatın gelişmesine önemli katkıları olmuş bir tasavvuf zümresidir. XVIII. yüzyıla kadar "**Ahîlik**", XX. asrın başlarına kadar ise "**gedik ve lonca**" adıyla faaliyet yürüten esnaf teşkilâtları cemiyetin iktisâdî hayatını tanzimde önemli roller üstlenmiştir. Anadolu Selçuklu hâkimiyetinin güçlenmesiyle beraber yerleşen esnaf teşkilâtı, sadece esnaf yetiştirmiyor, ayrıca ideal insan tipinin oluşturulmasında da büyük rol oynuyordu. Ahîler, dinî bütün, üstün ahlâklı, çalışmayı seven, cömert ve idealist insanlardı (Çağatay, 1974: 51-52; Güllülü, 1977: 18; Köprülü, 1993: 212-213; Özköse, 1950: 6; Bayram, 1991: 3-4-6; Taeschner, 1953: 3-32; Köprülü, 1338/1922: 188-221; Kemaloğlu, 2012: 72-85).

Meslek örgütlenmesi, Ahîler arasında birlik ruhu ve dayanışma sağlıyordu. Böylece şehir ve kasabalarda bir sosyal güç durumuna gelen Ahîler, bazı siyâsî olaylara da karışabiliyorlardı. Nitekim Selçuklu yönetimi zayıflayınca, Ankara ve çevresinde siyâsî hâkimiyet kurdular. Ahilik her ne kadar şehir ve kasabalarda faaliyet gösteren bir kuruluş ise de, sınır boyu kültürü içinde de etkisi vardı. İlk Osmanlı hükümdarları, Ahi ileri gelenleri ile devamlı münâsebet kurmuşlardır. Şeyh Edebâlî, Osman Gazi ile yakın münâsebetler kurup kızını ona vermişti (Neşri, 1997: C.1.82-83; İbn-i Kemal, 1970: 58-59, I. Defter, 93; Hadidî, 1991: 30; Gelibolulu Ali, 1997: 64-65). Ahîlik kurumunun anlaşılabilmesi ve onun toplumsal hayatta nasıl bir fonksiyon üstlendiğini ortaya çıkarabilmek için ilk önce Ahî kelimesinin kaynağı ve tarihi gelişim içerisinde kazandığı anlamlar üzerinde durmak gerekir.

Ahî kelimesinin kaynağı ile ilgili birbirinden tamamen farklı iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre; Ahî kelimesinin kaynağı Türkçe olup, "**akı**" kelimesinin Anadolu'daki söyleniş tarzından doğmaktadır. Ahî, kelimesinin Türkçe olduğunu ileri süren araştırmacılara göre Ahî, kelimedeki "**k**" harfinin "**h**" olarak telâffuz edilmesinden ileri gelmektedir. Nitekim Anadolu'da "**k**" harfinin "**h**" ve "**ğ**" şeklinde telâffuz edildiği bilinmektedir (Gölpınarlı, 1950: 6; Ülkütaşır, 1971: 95). Örnek olarak, okumak, bakmak yerine okumak, bahmah veya okumağ, bakmağ denilmektedir. Buna göre Ahî kelimesi "**cömert, eli açık**" anlamlarına gelen "**akı**" kelimesinin "**h**" sesi ile okunmasından türemiş ve terimleşmiş bir kelimedir. Ahî kelimesinin reisler (başkanlar, liderler) için kullanılması, onun Türkçe "**akı**" kelimesindeki ses değişikliğiyle oluştuğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Nitekim Ahî kurumunda reislere Ahî, diğerlerine fetâ, fityan denilmektedir (İbn Battuta, 2004: 7-8). Ahî kelimesini araştıranların bir kısmı ise; kelimenin Arapçadan Türkçeye geçtiğini ileri sürmektedirler. Bu görüşe göre Ahî, "**erkek kardeş**" anlamına gelen "**ah**" kelimesinin sonuna birinci tekil şahıslar için kullanılan ve sahiplik ifade eden "**ye**" zamirinin bitişmesinden oluşan bir kelimedir. Ahî kelimesi bu haliyle "**kardeşim**" anlamındadır. İkinci görüşü benimseyenlerden biri olan Hüseyin Kâzım Kadri, Ahî kelimesinin Arapça olduğunu şöyle açıklamaktadır: "**Ahî, Arapça isim, Ahû yerinde "ahî" kardeş, birader, yar, dost, cemi (çoğul) "ihvan" kardeşler, dostlar, bir tarikata ve mesleğe tâbi olanlar**" (Kadri, 1927: 202; Gölpınarlı, 1950: 43, 57, 78; Sarı, 1982: 17; İbn Battuta, 2004: 7). İbn-i Battuta'dan öğrendiğimize göre; "**Ahî; evlenmemiş, bekâr ve sanat sahibi olan gençlerle, diğerlerinin (herhalde bekâr olmayanlar) kendi aralarında bir topluluk meydana getirerek, kendi aralarında seçtikleri reislerdir.**" Reislerin zâviyeler yapmaları ve bunları tefriş etmeleri gerekir (Çağatay, 1974: 51-52; Güllülü, 1977: 8; Kemaloğlu, 2012: 72-85).

Bir de "Fütüvvet" kelimesi vardır ki, Anadolu'da, kendine has isim ve özelliklerle yayılmıştır. Fütüvvet, Anadolu'da, Ahîlik adı ile ve tamamen sufi bir karakterle yayılmıştır (Taeschner, 1972: 142).

Anadolu'da Selçuklular devrinde inkişâf eden ve daha ziyade-Ahîler-namıyla tanınan-Fütüvvet Zümreleri-, İslâm âleminin hemen her sahasında göze çarpan Esnaf Teşkilatı'na merbuttur (Köprülü, 1972: 386)" ifâdesinden de anlaşılacağı üzere fütüvvet teşkilâtının Anadolu coğrafyasına gelmesi Selçuklular zamanında olmuştur. Fütüvvetçilik, X. yüzyılda teşkilatlanmaya başlamıştır. Geleneksel İslam dünyasında, özellikle de Orta Doğu şehirlerinde kendilerine ayyarun, şuttarun adı verilen ve kendilerini Fütüvvet idealleri ve değerleri ile ilişkilendiren değişik gençlik örgütlerinin Emeviler ve Abba-

siler döneminde var olduğunu belirtir (Akça-Demirpolat, 2003: 203-214). Fityan-Ayyarun: (Farsça; civanmerdan) İslâmiyet öncesi ve erken İslâmiyet döneminde Arap dünyasında "fityan"(tekili: fata; delikanlılar, yiğitler anlamına) yüksek erdemlere sahip delikanlılara verilen addı. Zamanın anlayışı; bireylerin kişisel davranışında bütün sosyal gruplardan ve bir dinin öğretilerinden bağımsız olarak, en yüksek derecede yiğitlik, âlice-naplık ve mertlik halinde somutlaşıyordu. 9.yy'da bu yüce erdem "fütuvva" diye adlandırıldı ve olgun adamı "mar"ı belirleyen "muruvva" (mürüvvet) yanında yerini aldı (Duri, 1991: 101-102; Tabakoğlu, 2000: 64-65; Barthold, 1981: 418-419). Fütüvvet kelimesi Arapçadır. Sözlük anlamı tekil olarak "Fetâ", delikanlı, yiğit, eli açık, gözü pek, iyi huylu kişi demek olup, çoğul şekli "fityân"dır. Fütüvvet ve bunun yumuşatılmış şekli "Fütüvvi"; eli açıklık, yiğitlik, gönlü peklik, başkalarına yardım edicilik yani olgun kişilik anlamına gelir (Gölpınarlı, 1950: 6; Parmaksızoğlu, 1971: 7-8; Kadri, 1927: 202; Sarı, 1982: 17; Akkutay, 1984: 19; Kemaloğlu, 2012: 72-85).

Ahilikten önceki fütüvvet-nâmelerle nitelikleri anlatılan fütüvvet kurumu, Ahilikten önce ortaya çıkmış bir kuruluştur. Ancak Fütüvvetçilik, daha kişisel erdemlere ve askerî niteliklere önem verdiği halde; Ahîlik, ilk sıralarda, yani XIII. yüzyıl başlarında, Osmanlıların askerî ve yönetim kurumlarını düzene koymasına dek, hem esnaf ve sanatkâr gibi, hem de devletin askerî güçleri yanında, Abbasîler yönetimindeki Fütüvvet teşkilatları gibi onlara yardımcı olarak görev yapmış bir kuruluştur (Çağatay, 1974: 3-4; Göktürk-Yılmaz, 2004: 429; Erdem, 2004: 8).

Kısaca Ahîlik, Anadolu coğrafyasında yayılmış bulunan "dinî-meslekî" karakterli kurumlardır. Bu birlikler, başta mensupları olmak üzere, insanlar arasında dayanışma ve yardımlaşma kurmaya çalışmışlardır.

1. Ahi Evran

Ahiliğin kurucusu olan Ahi Evran XIII. Yüzyılda Güney Azerbaycan'ın Hoy şehrinde doğmuştur. Asıl adı Nasiruddun Mahmud b. Ahmed el-Hayi Ahi Evran' dır (ö.659/ 1261). Horasan ve Maverâünnehir'de tahsilini yapmış, büyük ilim adamı Fahrreddin Razi' den akli (fen) ve nakli (din) ilimlerini öğrenmiştir. 1205 yılında Anadolu'ya gelen Ahi Evran, Kayseri, Konya ve Denizli' de kaldıktan sonra Kırşehir'e yerleşerek ömrünün sonuna kadar burada yaşadı. Ahi Evran, Kırşehir'de Ahilik teşkilatını kurdu. Debbâğlık yaparak (deri tabaklayarak) geçimini sağlayan Ahi Evran, Ahilik teşkilatının Selçuklu ve Osmanlı coğrafyasında yayılmasına öncülük etmiştir. Ahi Evran'ın kurmuş

olduğu Ahilik sistemi yüzlerce yıldır Anadolu insanının hem manen hem de maddeten yükselmesine sebep olmuştur (Kemaloğlu, 2012: 72-85).

2. Ahiliğin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Sebepler:

Ahiliğin doğuşunu, Türk tarihinin derinliklerinde ve İslâm dininin esaslarında aranmasının gerektiğini ifâde eden bilim adamlarının yanı sıra (Acet, 1986: 3), bazı araştırmacılar da Ahîlerin Bâtıniler ve gulât-ı şia (aşırı Şii fırkalar) gibi Ehl-i Sünnet'e aykırı bir yol tutmadıklarını söylemektedirler (Tonbuş, 1943: 9/1155; 2004: 337-353). Burada özellikle belirtmeliyiz ki, Ahî kelimesinin anlamında olduğu gibi Ahîlik kurumunun Türk kurumu mu, yoksa Arap, Fars ya da Avrupa-Bizans kökenli bir kurum mu olduğu tartışılabilir (Çağatay, 1974: 21, 24) da, bu kurumun fütüvvet teşkilâtının devamı olduğu ya da fütüvvet teşkilâtıyla aşırı benzerlikler taşıdığı ortak görüşler arasındadır. Ancak her ne kadar bu iki kurumun da ortak özelliklerinin bulunduğu belirlense de, örgüt fonksiyonları bakımından bunların iki farklı kurum olduğu da bir gerçektir (Çağatay, 1974: 21, 24; Kemaloğlu, 2012: 72-85).

İslamiyet'ten önce Türkler arasında seçkin kişiler olarak görülen Ozan ve Kam'larla, İslam döneminde ise İslâm evliyalrı ve dervişleri, toplumsal konumları açısından birbirine yakın kişilerdi. Olağanüstü güçlere sahip ve gaipten haber verdikleri kabul edilen kamlar ile İslâm evliyalrı birbiriyle rahatlıkla kaynaştılar. Bu rahatlığın temelinde, İslamiyet'in emrettiği cihat ile Türklerin savaşıklık eğilimleri arasındaki güçlü ilişkiydi (Turan, 1969: 14). Türklerin İslâm'dan önceki ahlâk değerleri, onları İslâm'a yaklaştırmaktaydı. İyiliği, doğruluğu öğütleyen bu değerler, İslâm'ın güzel ahlâk kurallarına uygundu. İslamiyet'in din olarak Türkler tarafından kabul edildiği sırada, sınır boylarını dolduran ribâtlar, mücahit dervişlerin faaliyet üsleri olmuşlardı. Bu merkezler, tasavvufun Türkler arasında yayılmasını kolaylaştırmıştır. Yeni yaşayış tarzı, Türk'ün karakterine uygundu. Bu sebeple İslâm'ı benimseyen Türkler, "Derviş-gazi" kimliğine bürünüyorlardı (Köprülü, 1969: 223, 234).

Meselenin tarihi geçmişi yönüne gelince, Selçuklu döneminde, devletin ileri gelenleri ve mutasavvıflar tarafından Anadolu, savaşçı ruha sahip Derviş-gazilere ve göçebelere feth olunması için hedef olarak gösterilmiştir. Nişâbur'a gelen kalabalık bir Oğuz kütlesi, İbrahim Yınal Bey'e yurtsuzluktan ve geçim sıkıntısından şikâyet edince, Selçuklu Beyi onlara şu öneride bulunmuştur: "Memleketim sizin oturmanıza kifayet edecek kadar geniş değildir. Bu sebeple doğrusu şudur ki, Rum (Anadolu) gazâsına gidiniz, Tanrı yolunda cihat yapınız ve ganimet alınız, ben de arkanızdan gelip size yar-

dım edeyim (Turan, 1969: 35)". Bu teşvik sonucunda, içerisinde her toplum kesitinden (esnaf, tüccar, din âlimi) insanın bulunduğu kitleler, Anadolu'ya yoğun bir göç hareketi başlatmışlardır. Göç dalgaları kısa zamanda insan seline dönüşmüştür.

Gerek ilk göç döneminde ve gerekse Moğol İstilasının etkisiyle meydana gelen XIII. ve XIV. yüzyıllardaki ikinci göç dalgasında Anadolu'ya gelenlerin büyük bir kısmını Türkmenler oluşturmuşlardır (Köymen, 1950: 367; Okhan, 1950: 36-37).

Özellikle ikinci göçte, Anadolu'ya çok kalabalık bir sufî kütlesi gelmiştir. Oğuz Türklerinin Anadolu'yu fethettiği asırlarda tasavvuf merkezli hayat tarzı, etkin ve yaygın bir biçimde İslâm dünyasının her tarafını kaplamıştı. Kuvvetli siyâsî bir merkeziyetin bulunmayışı, hâkimiyetin küçük emirlere geçmesine ve karışıklıkların doğmasına sebep oluyordu. Karışıklıkların manevi otoriteye dayanan tasavvufî bir yaşam tarzıyla giderilmeye çalışılması, emirlerin ve sultanların şeyhlere yönelmesi ve tarikatların devlet tarafından resmen tanınması gibi sonuçlar doğurmuştur. Tarikatların, sultanların ve devlet hayatı üzerinde etkin rol oynadıkları bir dönem başlamıştır (Köprülü, 1976: 197).

Selçuklular güçlendikten sonra Anadolu, Türk ve İslâm kültür merkezî haline geldi. Anadolu Selçukluları da, tekke ve zâviyeler kurdular. Buralarda yetişen dervişler ve şeyhler, Anadolu'da kuvvetli bir tasavvuf fikrinin oluşmasına ortam hazırladılar. Selçuklu sultanlarının, şeyhlere saygı göstermeleri nedeniyle, büyük mutasavvıflar, cihat ve yerleşime elverişli olan Anadolu'ya yönelmeye başlamışlardır (Eflâkî, 1973: 12; Kema-loğlu, 2012: 72-85).

Tasavvuf fikirlerinin Anadolu'ya yerleşmiş olması, Ahiliğin tarikat görünümünde çok geniş alanlara yayılmasına ortam hazırlamıştır. Bunda, Ahiliğin örgütlenme ve yayılma biçiminin, tarikatlara benzemesinin önemli rolü vardır. Ahîlik, şehirlerde, köylerde, kasabalarda, hatta dağ başlarında, geçitlerde zâviyeler kurarak varlığını sürdürmüştür. Bu durum, Anadolu'yu gezmiş olan İbn-i Battuta'nın seyahatnâmesi'nde de belirtilmektedir (İbn Battuta Seyahatnâmesi, 1971: 16-19).

Anadolu Ahiliğini mistik bir tarikat olarak kabul eden Barkan, bu konuda şunları yazmaktadır: "Bu mistik tarikat ve teşkilâtın ne büyük bir kuvvet temsil ettiğini, aralarına aldığı halk kütlesini muayyen sosyal nizamlar için nasıl harekete getirerek zamanlarının olaylarında büyük roller oynamış olduklarını tarih esasen kaydetmektedir (Barkan, 1942: 283)".

3. Ahî Birliklerini Kuran Düşünce:

Sosyal, iktisâdî ve kültürel hayatta çok önemli değişiklikler yaratan yeni hayat tarzına karşı, fertlerin değişik tavır almaları tabîî karşılanır (Turhan, 1971: 159). Her köklü kültür değişiminde olduğu gibi, Selçuklu döneminin Anadolu'sunda da yeni hayat tarzına karşı değişik tavırlar olmuştur. Bu tavırları üç ana grupta toplamak mümkündür.

Birinci grubu meydana getiren Türk sultanları ve yüksek tabaka, İslâmî hayat tarzının yerleşmesi ve kökleşmesi için bütün gayretlerini sarf ederek hiçbir fedakârlıktan kaçınmıyorlardı. Bunlar İslamiyet'e aykırı olan Şamanî inancının hatıralarını canlandıracağı endişesiyle, İslâm'dan önceki tarih ve geleneklerine karşı ilgisiz kalmaktaydılar. "Bundan dolayı meselâ millî an'aneye daha sadık olan göçebe kitleleri arasında vücut bulan Oğuznâme ve Dede Korkut Kitabı istisna edilecek olursa aydın Türklerden, Firdavsî gibi İran tarihini destanıyla ebedileştiren bir kimse değil, Oğuz Destanı'nı bize sadece nakleden bir Türk râvisi (meçhul) bile çıkmamıştır" (Turan, 1969: 12). İlk zamanlarda Türk sultanları, gerek siyâsî hâkimiyetin sembolü olmak ve gerekse şehirlerde oturan Müslüman Türkleri İslâmî esaslara göre idare etmek amacıyla ele geçirilen her şehre, İranlı bir kadı tayin edip yolluyorlardı (Akdağ, 1974: 13). Hızla kurulan medreselerde, İran ve Arabistan'dan getirilen İslâm uleması ders veriyorlardı. Bunun sebebi Selçuklu Devleti'nin İran Horasan topraklarında kurulmasıdır. Devlet geleneğinde İran-İslam teşkilatçılık yönü de vardır. Filvaki Anadolu Selçuklu sultanlarının aldıkları unvanlara bakılacak olursa bu tesirin ne kadar ileri seviyelere geldiği anlaşılır. Devlet tarafından desteklenen bu ulema eski göçebe Türk geleneklerine karşı hoşgörüsüzdüler. Hâlbuki Türkler, "İslâmlığı dar ve şeriat kaideleri içinde değil, geniş ve yumuşak bir ruh ve mânâ ile anlayarak" (Turan, 1969: 12), kendilerine izah eden mutasavvıf Türk dervişlerinin telkinleriyle kabul etmişlerdi.

İkinci grubu meydana getiren kitleler, birinci grubun aksine, İslâmî inanç ve hayat tarzından çok, eski göçebe Türk geleneklerine ve Şamanî inançlara bağlıydılar. Yerleşik hayat tarzına uyum sağlayamayan bu kitleler, İslamiyet'i de bir nevi Şamanizm olarak benimsemişlerdi (Güllülü, 1977: 64). Bu kitleler devlete karşı çatışmacı bir tavır almışlar birçok ayaklanmanın sebeplerinden olmuşlardır.

Üçüncü grup ise, İslâm inancıyla Türk geleneklerini kaynaştıran orijinal bir gruptur. Bu gruptakiler devlete karşı tavır almıyorlar, aksine içtimaî huzurun sağlanması için ona yardımcı oluyorlardı. İslâm dininin koyduğu, İslâmî cihanşümül samimiyetle kabul

ediyorlardı. Lâkin İslâm'a aykırı olmayan geleneklerine de sıkı sıkıya bağlıydılar, işte bu grup, geliştirdiği Ahîlik felsefesi istikametinde taraftarlarını teşkilâtlandırmak amacıyla, Ahî Birliklerini kurmuş veya geliştirmiştir (Ekinci, 1991: 10-12).

Yukarıda yapılan izahattan da anlaşılacağı üzere Ahî Birlikleri, köklü kültür değişmelerinin olduğu bir dönemde, birbirlerine karşı çatışmacı tavır alan grupları uzlaştırmak, zayıflayan aşiret bağlarının yerine yerleşik hayat tarzına uygun, koruyucu değerler meydana getirmek, Bizanslılara karşı Müslüman-Türk menfaatlerini korumak ve toplum huzurunun sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Ahîlik, her şeyden üstün tutulan insanın dünyasında ve ahiretinde mutlu olabilmesi için onu bir bütün olarak ele almış ve "insan-ı kâmil" diyebileceğimiz bir ideal tip ortaya koymuştur.

Ahî ahlâk kaidelerinden faydalanılarak özelliklerini sıralayabileceğimiz bu insanın görgü kaideleri ile de sosyal hayatı düzenlenmiştir (Ekinci, 1991: 10-12; Kemaloğlu, 2012: 72-85). Bu husus da bu teşkilatın en önemli kuruluş gayelerinden birisidir.

4. Ahi Birliklerinin Kaynağı:

XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Türk toplumunun sosyal, iktisâdî ve kültürel hayatında çok önemli rol oynayan Ahî birliklerinin kaynağını araştıran bazı ilim adamları isim ve biçim benzerliklerine bakarak, bu teşkilatın Bizans Loncalarının bir devamı veya fütüvvetçiliğin bir kopyası saymışlardır. Fütüvvetin devamı ve Anadolu'da bir tezâhürü olduğunun çok sayıda delili var. Ancak, Ahî Birlikleri üzerinde yapılan araştırmalar çoğaldıkça gerçek biraz daha aydınlığa çıkmakta ve bu iddiaların hiçbir temele dayanmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı müesseseleri üzerinde Bizans'ın büyük tesiri olduğu iddialarını "ispat edilmesi gereken bir görüş" değil de "ispat edilmiş bir mesele" gibi görenler, bu peşin hükümlerine paralel olarak Ahî Birliklerini de Bizans Loncalarının bir devamı olarak görmektedirler. Ancak, umumî çerçeve içinde bu iddiaların hiç de doğru olmadığı bu alanın uzmanlarından F. Köprülü tarafından ifade edilmiştir (Köprülü, 1981: 19).

Ahî Birliklerini Bizans Loncalarının devamı olarak görenler, Ahî birliklerini Batı Ortaçağının temel birliklerinden biri olan Loncalar "Corporation" (Uslu, 1982: 14; Hüseyin Tufan Çelik, http://htcelik.com/lonca_sozluk.html)¹ gibi düşünmektedirler.

¹ Lonca deyiminin Fransızca karşılığı olan ve Türkçe yazımıyla dilimizde de kullanılan korporasyon deyimini sendika (Fr. Corporation ouvriere) anlamında da kullanılır.

Bizans Loncaları ile Ahî Birlikleri arasındaki farkların önemli olanlarını belirtmek faydalı olacaktır.

1. Bizans Loncaları, devlet tarafından bazı kamu görevlerini yerine getirmek üzere kurulmuş meslekî teşkilâtlardır (Güllülü, 1977: 64; Ekinci, 1991: 11-12). Ahî Birlikleri ise, devlet otoritesinin dışında kurulup gelişmiştir.
2. Bizans Loncaları, devletin sıkı denetim ve gözetimi altında çalışırdı. Herhangi bir loncaya üye olabilmek için imparator ya da imparatorun görevlendirmiş olduğu kişilerden birinin onayını almak gerekirdi Loncalara giren bir daha ayrılamamaktaydı (Güllülü, 77: 64). Ahî Birliklerinde ise, doğrudan bir devlet denetimi yoktur. Kuruluş yıllarında devlet, Ahî birliklerinin yönetimine karışmamıştır. Ahî Birliklerine üyelik serbesttir. Üyeliğe kabul işlemleri teşkilât yetkililerince yapılır ve devlet buna müdahale etmez, üyeler de istedikleri zaman teşkilâttan ayrılabilir (Ekinci, 1991: 11-12; Kemaloğlu, 2012: 72-85).
3. Bizans Loncaları yalnız tüccar ve sanatkârları üye olarak kabul ederlerdi. Ahî Birliklerinde ise, Ahilik prensiplerini kabul eden ve işi olan herkes üye olabilirdi (Ekinci, 1991: 11-12).
4. Bizans Loncaları tarafından üyelerin uyulması için konulacak kaideler siyâsî otorite tarafından tespit edilirdi. Ahî Birliklerinde ise, bu kaideler Ahilik kaidelerinden çıkartılarak teşkilât yöneticilerine konurdu (Ekinci, 1991: 11-12).
5. Bizans Loncalarının kast yapısı taşımalarına ve kan grupları haline dönüşmelerine karşılık, Ahî Birlikleri hiçbir zaman kan grupları haline dönüşmemiş ve böylesi birlikler içinde genellikle karşılaşılan kastaşma eğilimine karşı çıkmıştır. Bizans Loncalarının kastaşmasını sağlayan önemli bir özellik olarak gözüken, farklı loncalar arasındaki evlilik yaşı ise Ahî Birliklerinde söz konusu değildir (Güllülü, 1977: 65; Ekinci, 1991: 11-12).
6. Ahî Birliklerinde çıraklar, bugünkü tabiriyle tam bir öğrenci muamelesi görürlerdi. Çırağın mesleğini iyi öğrenmemesinden veya kusurlu davranışlarından dolayı ustaya iyi gözle bakılmazdı. Aynı dönemlerde Batı

toplumlarındaki usta-çırak münasebetleri tamamen katı bir bencillığe ve çırağın insafsız istismarına dayanıyordu. Çıraklara, ücret karşılığı emeğini kiralayan ve aşağılık insan manasına gelen "hire-ling" denilirdi (Çağatay, 1974: 17; Ekinci, 1991: 11-12).

Ahîler sadece zâviye değil, imkânları ölçüsünde mescit ve camiler de yaptırmışlar, bu tesislerle şehirlerin mahalle adedini arttırmışlar, medreseler kurarak eğitime, kendi işbaşında eğitim sistemleri dışında yardımcı olmuşlardır.

Ahi zâviyelerinde aynı zamanda meslekî-ahlâkî eğitime de önem verilirdi. Ahi sadece iyi bir sanatkâr değil aynı zamanda iyi bir insandır. Fütüvvetnâmelerde Ahîlerde bulunması gereken iyi hasletlerle, kaçınmaları gereken fena huylar tek tek sayılmıştır. Ahîlerin, her türlü haramdan kaçınması gerekir. Onlar edep ve hayâ sahibi, cömert, bilgili, dürüst, helâl yiyen, ibâdetini aksatmayan v.s. insanlardır (Gölpınarlı, 1955-1956: 121). Meslekî ahlâkları ise halkın özellikle yabancıların onlara olan güvenini artırır. "Aralarında hiç bir fark gözetmeksizin insanlara yardım etmek" (Gölpınarlı, 1955-1956: 90), genel prensiplerine bağlı olarak zâviyelerini yolcu ve gariplere açmaları, onları misafir edip ikramda bulunmaları ise, Ahi ahlâkının, Ahi kültürünün cemiyete yayılmasına hizmet eder. Bütün bu şartlar altında, Ahi zâviyeleri ve işyerlerinin, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli hizmetleri görülen müesseseler olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Çetin, 1981: 179; Kemaloğlu, 2012: 72-85).

5. Ahiliğin Anadolu'da Yayılışı:

Anadolu'daki Ahîler teşkilâtı hakkında en fazla bilgi, XIV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya gezmiş olan İbn-i Battuta'nın "**Seyahatnâme**"sinde vardır. "**Ahiyye-i fityân yani Genç Kardeşler**" unvanı altındaki bu meslekî-tasavvufî teşkilâta yalnız Türkler arasında rastlanıyordu. İbn-i Battuta, Antalya'dan başlayarak, Burdur, Gölhisar, Lâdik, Milas, Barçın, Konya, Niğde, Aksaray, Kayseri, Sivas, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Birgi, Tire, Manisa, Balıkesir, Bursa, Görele, Geyve, Yenice, Mudurnu, Bolu, Kastamonu, Sinop gibi çeşitli Anadolu şehirlerinde ve Altınordu devletine bağlı Azak limanında Ahî zâviyelerine rast gelmiş ve onlara misafir olmuştur. Bu suretle pek yakından temas ettiği Ahîler hakkında şu mühim bilgiyi veriyor: "Ahîler Bilâd-ı Rum'da sâkin Türkmen akvamının her vilâyet ve belde ve karyesinde mevcuttur (Köprülü, 1981: 210; Turan, Selçuklu ve Osmanlı..., iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap52/5.doc-)." Anadolu Selçuklulari döneminde, Anadolu'da yayılan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda çok önemli rol oynayan Ahîler, sadece şehirlerde değil; kasaba, köyler ve dağ başlarında da faaliyette

bulunmuşlardır. Şehirlerde kurdukları tezgâhlar ve iş merkezleriyle devletin iktisâdî ve ticari hayatına hâkim olan Ahîler, dağ başlarında kurdukları derbent ve zâviyelerde de askerî faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Ahîlerin ıssız yerlerde kurdukları zâviyelerde gelen-geçene hizmet edildiğini anlatan İbn-i Battuta, buraların masraflarını karşılamak üzere vakıflar kurulduğunu da bildirmektedir (İbn Battuta, 2004: 61; Kemaloğlu, 2012: 72-85).

Bu örgütlenme şeklinin, Anadolu'ya göç döneminde kurulan Ribât örgütlerinden kaynaklandığı sanılmaktadır. İbn-i Battuta'nın tanımladığı zâviye tipi ve bu zâviyelerde gösterilen faaliyetler daha önce ribâtlarda gösterilmiştir (Köprülü, 1942: 275). İlk Müslüman Türk devletlerinin tasavvuf cereyanlarını desteklemeleri ve Derviş-gaziler için tekke, zâviye ve ribât inşâ etmeleri, bu yaşantının yaygınlaşmasını kolaylaştırıyordu. Fuad Köprülü: "Şark İslâm dünyasına yeni bir nizam getiren Selçukîler zamanında yeni ribâtların yapıldığını görüyoruz. Eskiden de olduğu gibi, büyük ve zengin ribâtlar, bilhassa hükümdarlar, prensler, büyük devlet adamları, büyük tacirler tarafından yaptırılıp vakfediliyor ve masraflarını karşılamak üzere ehemmiyetli emlak ve arazi tahsis olunuyordu", (Köprülü, 1942: 273) der. Türk devletlerinin tekke, zâviye ve ribâtları benimsemelerinin, bunların sayılarının hızla artmasına dayanak oluşturduğu söylenebilir. Devletin desteğiyle gelişen ve çeşitli isimlerle anılan bu kurumlar, başıboş bırakılmamış; devletin denetimi ve kontrolü altına alınmışlardır. Tekke, zâviye ve ribâtlar devletin gösterdiği doğrultuda faaliyet göstermişlerdir. Bu merkezler zamanla devlet için sosyal yardım, imâr faaliyetleri ve askerî üsler rolünü oynar duruma gelmişlerdir. Birer kültür ve eğitim yuvası olarak devletin genel amacına hizmet etmişlerdir (Ocak, 1978: 20).

Anadolu'ya gelen Türklerin çoğunlukla göçebe ve yarı göçebe olduklarını ve bu sebeple daha çok köylerde yaşadıklarını biliyoruz. Göçebe Türklerin yerleşik hayata geçişlerinde "Ahi" ve "Bacı" teşkilâtının önemi küçümsenmeyecek ölçüdedir. Bilindiği gibi şehir hayatı, genellikle bir meslek sahibi olmayı icap ettirir. Ahi teşkilâtı, Türkleri bir meslek sahibi, özellikle bir sanat sahibi yaparak onların şehir hayatına geçişini ve bu hayata uyumunu sağlamıştır. Moğollar, Kayseri'yi işgal ettikleri zaman, Kayseri'de bir debbağlar çarşısı, bir örgücüler mahallesi, bakırcılar çarşısı bulunuyordu ve buralar Ahîler ve Bacıların iş yerleriydi (İbn Bibi, 1956: 527). Bunun gibi birçok şehir ve kasabada Ahi işyerlerinin bulunduğu dair pek çok kayıt vardır, işte bu iş yerleri, Türklerin yerleşik hayata geçmelerini ve şehirlere yerleşmelerini sağlıyordu. Moğol İstilâsı sonrasında Anadolu'ya göç eden Türk ahali arasında önemli miktarda sanat ehlinin bulunması, on-

ların, yeni geldikleri Anadolu'da, yerli Hıristiyan esnaf ve sanatkârlar ile rekabet etmelerini icap ettiriyordu (Çetin, 1981: 170).

Ahi teşkilâtı büyük bir meslekî dayanışma ve fütüvvette hâkim olan disiplin şuurunu ile hareket ediyordu. Bu anlayışın hâkim olduğu esnaf teşekkülleri de gayr-i Müslim sanat erbabı karşısında tekelci bir zihniyetle faaliyet gösteriyorlardı. Böyle olunca Müslüman olmayan esnafın gittikçe güçlenen Ahi birlikleri karşısında tutunması imkânsızlaşıyordu. Böylece Hıristiyan esnafın sanat hayatlarını ancak bu birlik içinde sürdürebileceği gerçeği ortaya çıkıyor. Muhtemeldir ki böyle bir tercihle karşı karşıya gelen Hıristiyan esnaftan pek çok kimse, Müslüman olmadan Ahi olunamayacağını bildiği için, ihtidâ etmiş ve iktisadî varlıklarını ancak bu yolla koruyup sürdürebilmişlerdir (Çetin, 1981: 171; Kemaloğlu, 2012: 72-85).

İlk zamanlarda hükümdarlarının bekçileri gibi görünen Ahi'ler, hükümetin zayıf düşmesinden sonra esnaf kurumlarını korumak suretiyle dayanmış ve bir nevi tarikat birliği meydana getirmişlerdir. İbn-î Battuta bu teşekküllerin, Anadolu'nun hemen her şehir ve kasabasında bulunduğunu yazmaktadır. Bunlar, Ahi adını verdikleri başlarının yönetimi altında; zorbaları yok etmek, yabancılara, gezgin ve misafirlere zâviyelerinde, ziyafetler vermek, türkü ve oyunlarla, temiz bir şekilde hoş vakit geçirmek, her hususta yardımlarda bulunmakla kendilerini görevli sayıyorlar, sıkı bir düzen, disiplin ve kuvvetli bir bağlılık içinde yaşıyorlardı (Soykut, 1971: 80; Kemaloğlu, 2012: 72-85).

İşte, bu Ahîler, içlerinde birçok kadılar, müderrisler de bulunan Ahîlik teşkilâtı herhangi bir esnaf topluluğu değil, o teşkilât üzerine istinâd eden, akidelerini o vasıta ile yayan bir tarikat sayılabilir.

Kaynakça

- ACET, Mehmet (1986). "**Ahî Evran Esnaf Bayramı**", Ahîlik Yolu, Yıl:1, Sayı:7, Eylül, s.3.
- AHMET EFLÂKÎ (1973).**Âriflerin Menkıbeleri**, nşr. Tahsin Yazıcı, Cilt:1.
- AKÇA, Gürsoy-DEMİRPOLAT, Anzavur, Heterodoxy-Orthodoxy Tartışmaları Ve Türk Fütüvvet Teşkilatı (Ahilik), **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2003, s.203-214.
- AKDAĞ, Mustafa (1974).**Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, Cilt: I, İstanbul.
- AKKUTAY, Ülker (1984). **Enderun Mektebi**, Ankara.
- AKPINAR, Ali (2004). "**Fütüvvetin Dini Temelleri**", I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, s.43-61.
- BARKAN, Ö. L (1942). "**İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler**", Vakıflar Dergisi, Sayı: II, s. 279-304, Ankara, s. 285.
- BARTHOLD, V.V. (1981), **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Haz.: Hakkı D. Yıldız. İstanbul: Kervan Yayınları
- BAYRAM, Mikail (1991).**Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu**, Konya.

- BENLİ, Yusuf, (2004), Şîf Düşüncede Ehl-i Beyt Tasavvurları", **İslami Araştırmalar**, Cilt: 17, Sayı: 4, ss. 337-353.
- ÇAĞATAY, Neşet (1974). **Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik**, Ankara.
- ÇAKMAK, Muharrem (2004). "**Ahiliğin Dini-Tasavvufi Temelleri**", I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, s.249-260.
- ÇETİN, Osman (1981). **Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı**, İstanbul.
- ÇETİNTAŞ, M (2004). "**Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu ile Söyleşi**", Türk Dil Kurumu, Ağustos, tdk.org.tr/soylesi.html-89k-.
- DURİ, Abdulaziz, (1991), **İslam İktisat Tarihine Giriş**, (Çev.: S.Orman), İstanbul, Endülüs Yay.
- EKİNCİ, Yusuf (1991). **Ahilik**, Ankara.
- ERDEM, Ekrem (2004). "**Ahilik, Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Örgütlenme Modeli**", Kayseri Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği, 2.Basım, Kayseri, Ekim, s.8.
- GELİBOLULU MUSTAFA ALİ EFENDİ, (1997), **Kitabü't-Târih-i Kühnü'l-Ahbar**, (Haz. İ. H. Çuhadar ve diğerleri), Cilt: II. Kısım I, Kayseri.
- GÖKBEL, Ahmet (2004). "**Ahiliğin Sosyo-Ekonomik İşlevleri**", II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, s. 149-163.
- GÖKTÜRK, İsmail-YILMAZ, Mehmet (2004). "**Hayatın Anlam Bilgisine Dair Yahut Günümüz Ahi Kişiliği Üzerine Bir Deneme**", I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, 12-13 Ekim, Kırşehir, s.429.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki (1950). "**İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı**", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Cilt: 11, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki (1955-1956). "**Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi**", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, XV, İstanbul.
- GÜLENSOY, Tuncer (2005). "**Ahî mi Akı mı?**", G.Ü. I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu 12-13 Ekim 2004, Kırşehir, Cilt: 1, s.451-452.
- GÜLLÜLÜ, Sebahattin (1977). **Ahî Birlikleri**, İstanbul.
- GÜNAY, Ünver (2004). "**Dini ve sosyal Yönleriyle Ahilik**", II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, s.163-187.
- GÜZEL, Abdurrahman (2004). "**Ahilik Sisteminde Sanat ve Ticaret Ahlakına Kısa Bir Bakış**", I. **Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**, s.519-525.
- HADİDÎ, (1991), **Tevârih-i Al-i Osman (1299-1523)**, (Haz. N. Öztürk), İstanbul
http://www.ahilik.gen.tr/kavram/ortaya_cikis.html
- Hüseyin Tufan Çelik, http://htcelik.com/lonca_sozluk.html
- İBN BATTUTA (2004). **İbn Battuta Seyahatnamesi, Rihletü İbn Battuta Tuhfetü'n-Nuzzar Fi Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l Esfar**, Ebu Abdullah Muhammed, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İBN BATUTA SEYAHATNAMESİNDEN SEÇMELER (1971). (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul.
- İBNİ BİBİ (1956). **El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umuri'l-'Alâ'iyye**, I. Tıpkı basım, nşr.. A. S. Erzi, TTK Yay, Ankara.
- İBN-İ KEMAL, (1970), **Tevârih-i Âl-i Osman**, I. Defter, Yay. Şerafettin Turan, Ankara
- İNALCIK, Halil (2002). **Genel Türk Tarihi**, Cilt: 5 (Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu) Yeni Türkiye Yayınları, Ank. s. 491-492.
- KADRİ, Hüseyin Kâzım, (1927). **Büyük Türk Lûgatı**, C.I, İstanbul.
- KEMALOĞLU, Muhammet, (2012), **XI-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'da İslâmiyet**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- KOCA, Salim (2004). "Ahîlerin Türkiye Selçukluları Devrindeki Rollerini", II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, s.297-313.
- KÖPRÜLÜ, F (1338/1922). "Anadolu'da İslâmiyet", Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Temmuz, s.188-221.
-, (1942). "Ribât", Vakıflar Dergisi, Cilt: II, Ankara, s.273.
-, (1969). "Abu İshak ve Kazrunî ve Anadolu'da İshakî Dervişleri", Bel: 33, Ankara, s.223, 234
-, (1976-1981). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, DİB Yay., Ankara.
-, (1993)."Ahmed Yesevi" Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 1, İstanbul, s. 210-215.
-, (1972). Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ankara.
- MEHMET NEŞRİ, (1987), Kitâb-ı Cihannümâ, Yay. F. R. Unat-M. A. Köymen, C. I Ankara.
- OCAK, A.Y (1978)."Zâviyeler", Vakıflar Dergisi, Sayı: XI.
- OKHAN, Mehmet Ali (1950). Hacı Bayram Veli Münakaşaları Münasebetiyle, Ankara.
- ÖZKÖSE, Kadir, Anadolu'da Cömertlik ve Kardeşlik Teşkilatı Ahîlik, http://www.ankarakad.info/toplum_read.asp?18
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet (1971). İbn Battuta Seyahatnâmesinden Seçmeler, İstanbul.
- SARI, Mevlüt (1982).Türkçe-Arapça Lûgat, İstanbul.
- SOYKUT, Refik (1971).Hilmi, Orta Yol Ahilik, Ankara.
- TABAKOĞLU, Ahmet, (2000), Türk İktisat Tarihi, İstanbul.
- TAESCHNER, Franz (1953)."İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilâtı", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.XV, s.3-32.
- TAESCHNER, Franz (1972). "İslâm'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", Bel: XXXVI, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Ankara, s.142.
- TONBUŞ, Nazmi (1943). "Ahîler II, Ahîlik Nasıl Bir Teşekküldür", Çorumlu, Sayı: 39, 1 Ağustos, s.9/1155.
- TURAN, Namık Sinan, "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci", iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap52/5.doc
- TURAN, Osman (1969). Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul.
- TURHAN, Mümtaz (1971). Kültür Değişimleri, Milli Eğitim Basımevi, 1000 Temel, İstanbul.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1981).Türkiye'nin Sanayileşmesi: Dün-Bugün-Yarın, Ankara.
- USLU, Mustafa (1982). "Ahî Birlikleri ve Loncalar", Milli Eğitim ve Kültür Dergisi, Ankara, s.14.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir (1971). "Ahî Kelimesiyle Ahî Evran Hakkında", Hisar, s.95.